

Lehet-e természetes a digitális?

Bevezető

Az elmúlt évtizedekben megszűnt a digitális kultúra exkluzív jellege, ugyanis a digitális kultúra, amely sokáig a hagyományos kultúrához képest zárványjellegűen létezett, napjainkra meghatározó szemlélet-, viselkedés- és gondolkodásformáló környezetté alakult át. Amióta megnyíltak a virtualitás kapui, a mindennapi világunkból egyre több minden áramlott be az így megnyíló különleges területre, hogy ott valamilyen új, eddig soha nem látott formában mutatkozzon meg. Habár a digitális szakadék létező jelenség, mégis napjainkra a világ különböző régióinak eddig eltérő ciklikusságot mutató történelem- és időtapasztalata elkezdett egybeérni. Legalábbis ott, ahol a virtualításban, a digitalizációban, az információgyűjtésben, az információfelhasználás és a kommunikáció különböző módzataiban osztozkodunk. És egy napról napra tágul, ugyanakkor folyamatosan változó, kiegészülő térről beszélhetünk.

A változás ténye evidensnek tűnik. Értékelése ennél sokkal problematikusabb. Mert hiába váltak egyre inkább otthonosabbá a virtualitás színterei, hiába alakították át mélyreható módon egyéni és közösségi létünk megannyi szegmensét, a változást kísérő kritizáló, elítélő, sőt egyenesen apokaliptikus hangoltságú vélemények, álláspontok nem halkultak el, nem szorultak a háttérbe, hanem virulens módon továbbra is meghatározzák, ahogyan erről a fordulatról gondolkodunk. Valamiért nem történt meg a digitális természetessé válása, legalábbis a jelenségekre reagáló diskurzusok szintjén. Azonban kérdés, hogy mennyire új jelenséggel van dolgunk. Egy alapvető, szinte mindenre kiterjedő médiumváltásról lévén szó nem a hagyományos viszonylásmódok köszönnek-e most is vissza a digitalizáció értékelésében. Vagy pedig van valami a digitalizációban, egy olyan szubverzív, romboló erő, ami valóban a familiarizálódás ellen hat? Ez az erő pedig úgy alakítja át az eddigi viszonyokat, struktúrákat, hogy ami helyettük jön, ígérkezik, egyelőre leginkább a maga monstrozitását tudja felmutatni.

Amit világosan lehet látni, hogy nem egy új helyzettel van dolgunk. Médiumváltások eddig is voltak a kultúra történetében, és valószínűleg ezután is fognak jönni. Írás, könyvnyomtatás, írógép, fénykép, rádió, televízió, számítógép, internet, okostelefon – íme néhány lényeges médiumváltás, amelyek ha különböző módon és mértékben is, de átformálták a kultúra alapvető markereit. Hiszen minden médium ezt teszi, ahogy Neil Postman is kijelenti a *Amusing ourselves to death* című művében, megváltoztatják a társadalmi diskurzus jellegét, azaz: „bizonyos gondolkodási szokásokat erősítenek, egyes intelligenciaformákat és bölcsességtípusokat előnyben részesítenek másokkal szemben, a korábitól eltérő tartalmi követelményekkel lépnek fel – az igazság kifejezésének új formáit valósítják meg”.¹ Bár a kultúrát alapvetően a nyelv konstruálja, állítja Postman, az minden újabb médium hatására átformálódik.

¹ Neil Postman: *Amusing ourselves to death*. New York 1984. 27.

Ez az átformálódás azonban nem egy semleges esemény, a legtöbb esetben valamilyen kulturális sokként jelentkezik, legalábbis annak érzékelik azok a kortársak, akiknek a kulturális szocializációja még valamelyik megelőző médiumhoz kapcsolódik. S hogy ez a viszonyulás nem valami új keletű jelenség, elég csak Platón *Phaidrosz* című dialógusára gondolni, amelyben Platón az írás technéjét veszi kritika alá. Az írás ebben a dialógusban a beszéddel állítódik szembe, és ebben a viszonyításban értékelődik le, hiszen – állítja Platón – gyengíti az emberek emlékezetét, és legfeljebb a tudás látszatát tudja nyújtani. Az írott szó ugyanis csak árnyképe a hozzáértő ember eleven és lelkes szavának.²

Ha előreugrunk az időben hasonló jelenségekre találunk. Az 1960-as években például számos szerző teszi felelőssé a tévéhíradót és a televíziós újságírást a politika irányában növekvő kiábrándultságért. Ez lenne a média-kór (*media malaise*), másként video-kór (*video malaise*), amelynek szakértői egyoldalúan a televízióban történő politikai kommunikációval magyarázzák az állampolgári közönyt, a politika irányába tanúsított kiábrándultságot.³ De hasonló összefüggések mentén értelmezhető a tévéerőszak problémája is. A televízió nézése, a túlzott médiafogyasztás agresszív magatartást vált ki – állítják a problémával foglalkozó szakértők. Egy sokáig kutatott és vitatott jelenségről van szó, amelynek értelmezése még napjainkra se jutott nyugvópontra. Ennek ellenére még manapság is sokan egyirányúnak és kizárólagosnak tekintik a médiahasználat és a társadalmi erőszak közötti összefüggést.⁴ És ugyanebbe a trendbe illeszkedik az, amit napjainkban a nyomtatott írásról gondolnak, hogy a könyv tulajdonképpen az elmélyült tudás univerzális szimbóluma, amelyet a digitális forradalom újszerű tartalmi kezdenek ki és veszélyeztetnek.

Az új médiumok régi és pozitív kulturális beállítottságokat veszélyeztetnek vagy egyenesen rombolnak le, illetve negatív viszonyulásmódokat erősítenek meg. Ez lenne az a séma, amely mentén általában értelmeződnek az új médiumok által kiváltott kulturális változások. A kép természetesen komplexebb. Egy új médium hajnalán ugyanis általában egyszerre jelennek meg a „rajongók” és a „szkeptikusok”. Az új médiumok konkrét megvalósulásaihoz értékek kapcsolódnak, s ezért az értelmezések a szélsőségesen jónak gondolttól egészen a végtelenen rossznak vélt hatásokig ívelő skálán mozoghatnak. Ezért van az, hogy a „rajongók” dicsérik az új tartalmak özönét, amelyet az új technológia zúdított rájuk, s ezt általában a kultúra demokratizálódásának jeleként értelmezik. Ezzel szemben a „szkeptikusok” elítélik ugyanezeket a tartalmakat, és többnyire a kultúra „lebutításának” a jeleként gondolnak rájuk. Ezek a viszonyulásmódok persze árnyaltabban is polarizálódhatnak. Technooptimizmus, technopesszimizmus, technorealizmus – ez a három különböző viszonyulásmód a technológiának a társadalomban betöltött szerepét értelmezi, noha más előjellel, de mégis lényegében ugyanannak az előfeltevésnek a szemszögéből, ami szerint a technológia mindig külső, ugyanakkor átalakító erőként hat a társadalomra és a kultúra. Ez a hatás különféleképpen értékelődik, olyan egymással szemben álló társadalmi értékeknek a vonatkozásában, amelyek összemérésére – lévén értékviták – nincs közös platform.

A digitalizáció jelenségei, ahogy már jeleztem, már a kezdetektől fogva ezeknek az értékvitáknak a fókuszában állnak. Ami madártávlatból megfigyelhető, hogy a kezdeti többnyire optimista felhangot egyre inkább a pesszimista, negatív előjelű értelmezések váltják fel.

² Lásd Platón: *Phaidrosz*. Bp. 2005.

³ Lásd ehhez Pippa Norris: *Angyali kör? A politikai kommunikáció hatása a posztindusztriális demokráciákra*. Médiautató 2001. ősz.

⁴ Lásd ehhez Császi Lajos: *Tévéerőszak és morális pánik*. Bp. 2003.

A digitalizáció, hiába ezernyi előnye, mégis valami olyasmi, amitől védekezni kell, aminek korlátozni kell a hatalmát. De mi az, ami annyira felkavaró ebben a technológiában? Mik azok a tulajdonságok, amelyek csak rá jellemzőek? Hogyan képes a világ átalakítására? A következőkben a digitális világ sajátosságait próbálom meg rendszerezni.

A digitális világ

Legszűkebb értelmében a digitalizáció egy kódolási eljárás, amelyet a különböző jellegű (audio, vizuális) jelek rögzítésére használnak. Digitális jelek az analóg jelekkel állítódnak szembe, azonban azokhoz képest könnyebben rögzíthetők és tárolhatók, könnyen átvihetők és megjeleníthetők, ahogy könnyebb különböző és nagyon változatos műveleteket végezni rajtuk. Ezek az alapvető műveletek teszik ugyanakkor lehetővé, hogy az így kódolt és dekódolt jelek különböző környezetek építéséhez járuljanak hozzá, legyen szó kommunikációs, információs, tanulási, szórakozási környezetről. Ennyiben a digitalizáció a virtualizációt vonja maga után, és egyfajta világépítésként is elgondolható. Nem mintha analóg eszközökkel nem lehetne virtuális környezeteket létrehozni, itt alapvetőleg csak egy mennyiségi különbségről van szó, amely mégis képes minőségi változásokat előidézni.

Ezért beszélhetünk manapság digitális kultúráról, amelynek robbanásszerű fejlődését a széles sávú internet, a digitális képpalkotó technológiák és az okostelefonok lendületes terjedése váltotta ki. Különböző és változatos technológiákról van szó, amelyek olyan mély változásokat idéztek elő, hogy ennek köszönhetően tudunk kulturális változásról, átalakulásról beszélni. Már annak idején a televízió megjelenése is egyfajta kulturális boomot idézett elő, és arra készítette a korszak médiateoretikusait, hogy többet lássanak a televízióban, mint egyszerű kommunikációs eszközt. A televíziótól kezdődően, lévén egy összetett médium, ugyanis maga a médium válik üzenetté, kulturális tartalommal, nem beszélve a számítógépről és a számítógépeket összekapcsoló hálózatról, az internetről, amelynek működése és hatásai valóban a kultúra működését és hatásait képesek megidézni. Ez pedig egy új kulturális környezetet eredményezett, amely más készségeket, más szemléletet és felfogóképességet igényel, mint az őt megelőző kulturális környezetek.

Digitalizáció – virtualizáció – digitális világ/kultúra – íme három egymásra épülő összefüggés, aminek kapcsolódását értelmezni kell. Mi lenne a nyitja ennek az egésznek? Az elmúlt években sokan vállalkoztak a digitális kultúra jellemzésére.⁵ Ennek az igyekvésnek köszönhetően számos használható fogalom áll a rendelkezésünkre, hogy megértsük, mi is történik ebben a környezetben. Virtuális tér és idő, virtuális identitás, virtuális közösség, azonnalitás, másolhatóság, interaktivitás, interkonnektivitás, felgyorsulás – íme néhány fogalom, amelyek gyakran visszatérnek a digitális világ, digitális kultúra leírásakor. Csak ezekből éppen az marad ki, ami az egész jelenséget generálja, ami létrehozza a digitális világ különböző arculatait. Martin Burckhart és Dirk Höfer német filozófus és digitális játékfejlesztő egy egyszerű képletet javasol a digitális világ megértésére: $x = x^n$.⁶ Ők ezt digitális világképletnek nevezik, amely képletben az x tulajdonképpen mindent jelölhet, ami tetszőlegesen sokszorosítható. S valóban az egyetemes

⁵ Lásd ehhez Rab Árpád: *Digitális kultúra – A digitalizált és a digitális platformon létrejött kultúra* című tanulmányát. = *Az információs társadalom*. Szerk. Pintér Róbert. Bp. 2007.

⁶ Martin Burckhart – Dirk Höfer: *Minden és semmi. A digitális világpusztítás feltárulása*. Bp. 2018. 8.

másolhatóság, sokszorosíthatóság képletéről van szó, egyfajta általános működésről, amit ott találhatunk a digitális kultúra megannyi szegmensében.

Csábító dolog egyetlen képletben vizontlátni mindannak a magyarázatát, aminek leírásával, kutatásával már évtizedek óta számtalan filozófus, társadalomtudós foglalkozik. Csábító, ugyanakkor könnyen gyanúra adhat okot. Nem vezethető vissza egyetlen ismétlődő működésre az az átláthatatlan gazdagság, amit lassan sem követni nem tudunk, sem tájékozódni benne – fogalmazódhat meg bennünk a kétely. Pedig pont ezt a gazdagságot és követhetlenséget próbálja megmagyarázni ez a képlet. Helyezzük bele bármilyen anyagi környezetbe a képletet, majd hozzuk működésbe, generáljunk világot a segítségével, képzeljük el, hogy abban a környezetben előforduló tárgyiságok, dolgok közül minden másolhatóvá, ezáltal végtelenül megsokszorozhatóvá válhat, tegyük még hozzá, hogy ebből a végtelen sokaságból el is érhetünk bármit, és ehhez nem kell a testi mivoltunkban jelen lennünk, hiszen elég a távjelenlétünk, és még az is, hogy ez a távjelenlét egyetlen, bárhol elérhető és használható felületen, interfészen nyílik meg számunkra. Ha mindezt megtettük, előttünk van az a digitális világ, aminek egy ideje megpróbálunk a polgáiraivá válni, olyan netizenekké (netpolgárokká), akik nem tudják eldönteni, hogy ezt az egészet felszabadulásként vagy valaminek az elvesztéseként éljük meg. Hiszen ezt az egész folyamatot értékelhetnénk a tárgyak meg a tárgyasult viszonyok hatalma alól való felszabadulásként is. A tárgyak hallgatólagosan egymásra mutatnak, implicit jelzéseket képeznek meg egymás irányába – írja le ezt az összefüggést Jean Baudrillard *A tárgyak rendszere* című könyvében.⁷ Ebből egy kényszeres jelzésvilág áll elő, amihez cselekedeteinkkel, választásainkkal, azaz fogyasztásunkkal igazodni próbálunk. Ez a kényszer alól való felszabadulás, gondolhatnánk, a szellem új, eddig beláthatatlan működéséhez nyit pályákat. Azonban ahogy a huszadik századi fenomenológiai irodalom is bizonyítja, a szellem nem tud tárgyiságok nélkül létezni, mindig valamilyen materiális környezetben, magában az érzékelhető világban, abból kiindulva, abban működve fejt ki a hatását.⁸ Erre a materiális világra azonban most a folyamatos átalakulás, a végtelen megsokszorozódás, az anyagtalanná, virtuálissá válás állapotába akadunk. Ha jól belegondolunk, tulajdonképpen a materiális világunk fluid, képlékeny jellege képződik le azokban a reakciókban, amelyek a digitális világ különböző megnyilvánulásaiival kapcsolatosak. Az ide kapcsolható „végdiskurzusok” a krízis, a bezáródás, a kimerülés jeleként értelmezik a változást, amivel a digitális világ veszélyeire, romboló jellegére próbálják felhívni a figyelmet. A következőkben néhány ide kapcsolódó diskurzust fogunk áttekinteni.

Apokaliptikus jellegű megközelítések⁹

Elég felületesen széttekinteni azon a diskurzusmezőn, ami a digitalizáció és a virtualizáció különböző következményeit, hatásait próbálja feltérképezni, egyből a bőség zavara fogad bennünket. A következőkben ezért csak néhány jelzésértékű áttekintésre vállalkozhatunk, amiből remélhetőleg kirajzolódnak azok a csomópontok, irányvonalak, amelyek szervezik ezt a diskurzust.

⁷ Lásd Jean Baudrillard: *A tárgyak rendszere*. Bp. 1987.

⁸ Lásd ehhez Maurice Merleau-Ponty filozófiáját, különösen *A szem és a szellem* című írását. = *Fenomén és mű. Fenomenológia és esztétika*. Szerk. Bacsó Béla. Bp. 1997. 53–77.

⁹ Ennek a fejezetnek néhány gondolatát már részletesebben és alaposabban kifejtettem *A végdiskurzusok alakzatai a digitális kultúrában* című tanulmányomban. = *Diskurzusok az alkonyatról*. Szerk. Bakó Rozália Klára–Horváth Gizella. Nagyvárad–Debrecen 2017. 183–192.

Pierre Lévy francia filozófus a virtualizációról szóló jelentős könyvének az elején három általános veszélyre, ahogy ő mondja: „katasztrófajósló hipotézisre” hívja fel a figyelmet. Ezek: a realitás általános tévesztése, a tér és az idő általános szétrobbanása, illetve egyfajta kulturális apokalipszis.¹⁰ Ezek közül az első két veszély nem új keletű, gyakorlatilag már a múlt század hetvenes-nyolcvanas éveiben leírásra került, csak még egy viszonylag eltérő tapasztalati környezetből kiindulva.

Itt megemlíteném a szimulákrum fogalma, amelyet Jean Baudrillard vezetett be, amely egy olyan tapasztalatot hívatott leírni, amelyben a valóság és a másolat/látszat közötti különbség megragadhatatlanná válik.¹¹ A realitás egyetemes eltűnéséről van itt szó, amely, úgy tűnik, feloldódik a jelek, a képek, másolatok egyetemes körforgásában. Digitális környezetben ugyanezt a jelenséget a már tárgyalt Martin Burckhardt és Dirk Höfer írja le, akik egyenesen digitális világpusztításról beszélnek, azaz a természetes világ felszívódásáról, mindezt a digitális világméretű törvényszerűségei szerint. Számos példát hoznak fel erre, de számunkra talán a legfontosabb az, amit a tárgyak digitalizációjáról mondanak. A dolgok eltűnése, az ők értelmezésében, a szokványos tárgyak materialitásának az eltűnését jelenti, ami maga után vonja az egyediségük, pótolhatatlanságuk eltűnését is. Ez a folyamat tárgyak virtuális inflálódásához, elértéktelenedéséhez vezet. Másrészt maga a tárgy szubsztancialitása is eltűnik, hiszen nemcsak sokszorosíthatóvá válik a virtuálissá váló tárgy, hanem fel is bontható, új és új összefüggések szerint újraalkotható – azaz digitálisan animálható. Ez lenne az adatbank tárgy, ami tulajdonképpen egy szubsztanciáját vesztett, kalkulálható mennyiség.¹²

A tér és az idő általános szétrobbanását, azaz a felgyorsulást szintén a múlt század második felében írták le alaposan. Paul Virilio, a dromológia, a sebességtan megalapítója ír arról, hogyan változtatják meg az ember helyzetét és világerzékelését az egyre jobban gyorsuló sebességek. Virilio fenomenológiai megalapozású olvasatában a telekommunikáció új technológiai romba döntik a fizikai távolságot, gyökeresen átalakítják az érzékelés addigi rendjét, és az ebbe a rendbe beleépülő kulturális és politikai struktúrákat. A valós idő technikai elpusztítják a jelent – állítja szintén ő –, elválasztják a jelent a maga „itt és most”-jától, ami pedig így megmutatkozik, annak már nincs köze a világ konkrét jelenlétéhez.¹³ Azzal, hogy megszabadultunk a természet korlátaitól, egy szimulált világot teremtettünk, ez azonban nem a szabadság birodalmát jelenti. „A digitális kor emberei a számítógép »időnélküliségében« próbálnak élni” – állítja Douglas Rushkoff a *Jelensokk* című könyvében.¹⁴ Ezt az időnélküliséget azonban a gépek határozzák meg, amelyek arra kényszerítenek, hogy a munkánk, a kommunikációnk ütemét az ő iramukhoz igazítsuk, így hozva létre az állandó készenlét meglehetősen stresszes állapotát. A média és a technológia diktálta iram azt kéri tőlünk, hogy ugyanabban az időpontban egyszerre több helyen legyünk jelen, hogy nagy időtávokat próbáljunk meg sokkal kisebb egységekbe beleyömöszölni. Világos, hogy mindezt mekkora sikerrel.

Idő-, tér-, realitásproblémák. Ezek azonban mind becsatlakoztathatók abba a vízióba, amely a kultúra jelenlegi állapotáról próbál valami érvényeset mondani. Ez a vízió az írásra és olvasásra

¹⁰ Pierre Lévy: *Mi a virtuális?*. Bp. 2011. 7.

¹¹ Lásd Jean Baudrillard: *A szimulákrum elsőbbsége*. = *Testes könyv* I. Szerk. Kiss Attila, Kovács Sándor et al. Szeged 1996.

¹² Vö. Martin Burckhardt – Dirk Höfer: *i. m.* 62–63.

¹³ Vö. *Interjú Paul Virilioval*. = Monory M. András – Tillmann J. A.: *Ezredvégi beszélgetések*. Bp. 1998.

¹⁴ Douglas Rushkoff: *Jelensokk*. Bp. 2014. 102.

épülő emberközpontú kultúra felszámolását foglalja magába, ami a huszadik század közepétől kibontakozó mediális forradalom következménye. Ezt a folyamatot pedig csak felgyorsítja és végérvényesíti a mediális forradalomra ráépülő digitális forradalom. A digitális kultúra ugyanis – ahogy sokan állítják – azoknak a képességeknek, beállítódásoknak, érzékelési és jelentésteremtési módoknak a felszámolódását vonja maga után, amelyekre a klasszikus műveltség, kultúra épült. A kritikai gondolkodásról, az elmélyült és lassú olvasásról, a rendszerezésről, a belső önvizsgálat kényszeréről van szó, amely képességek és beállítódások manapság háttérbe szorulnak, sőt egyenesen elsorvadnak egy olyan világérzékelési és jelentésalkotási közegben, amelyet az új információs és kommunikációs technológiák kényszerítenek ránk. Az elbutulás és az elsekélyesedés korszaka köszönt ránk – ahogy Nicholas Carr is állítja a *Hogyan változtatja meg az agyunkat az internet?* című nagy sikerű könyvében.¹⁵ A nyugodt, elmélyült, koncentrált lineáris elme helyét a feldarabolt, ugráló, felületes elme veszi át. Ez az új elme már nem rendelkezik azokkal a kompetenciákkal, amelyek egy irodalmi mű figyelmes elolvasásához, egy műalkotás hosszas szemléléséhez szükséges. Az elménkben apró darabokra hullnak a nagy összefüggések, az internet ugyanis egyfajta információkatalógussá degradál bennünket, információfüggő, de az információt átalakítani, feldolgozni már nem képes gépezetté.

Veszteségek és/vagy lehetőségek

Az apokaliptikus jellegű megközelítések rögzíteni szeretnék az ember lényegét, és egy olyan mediális, kulturális környezetben szeretnék megőrizni, amely megfelel ennek a lényegnek, s végső soron konzerválja azt. Arról az emberközpontú kultúráról van szó, aminek tartópillérei a görögség antik kultúrája, a kereszténység, illetve a humanizmus eszmei áramlatai körül kerekednek. Ez a kultúra a klasszikus műveltség, a kanonikus értékek eszméje köré szerveződik, és amely az ember képzését (*Bildung*), hosszú távú művelését helyezi a középpontba, ahogy Roger Scruton angol filozófus is megjegyzi a *An Intelligent Person's Guide to Modern Culture* című művében.¹⁶ Tulajdonképpen azokról az értékekről van szó, amelyet számos gondolkodó az írás technológiájának a megjelenéséhez köt. A gondolkodás és a kifejezésnek az írásbeliségre alapozódó kultúrája a meghatározható igazság eszméjére épül, amely önállósággal és állandósággal bír – állítja Walter Ong. Ehhez az igazsághoz fér hozzá az írott nyelvet distanciával szemlélő, a jelentések kölcsönös viszonyát átlátni képes elme; az olvasó, aki az olvasás magányában magában összegyűjti és letisztázza, egységesíti a tudását.¹⁷

Erre a tudásfogalomra épülő kultúra eszméjét valójában megrendíti a digitalizáció. Azonban, amint fentebb is jeleztük, a digitalizáció csak egy kódolási eljárás, ennél lényegesebb a digitalizációs eljárásokra épülő virtualizáció, hiszen – ahogy már fentebb kiemeltük – a különböző virtuális lehetőségekre épül az, amit digitális kultúrának, digitális világnak nevezünk. Tehát ennek az egész folyamatnak a kulcsa, maga a virtualizáció, az ahhoz való viszony, annak értékelése. És valóban létezik a virtualizációnak egy negatív felhangú fogalma, hiszen a virtuálist általában a reálissal, a valósággal állítják szembe, amihez képest a virtuális látszatnak,

¹⁵ Lásd Nicholas Carr: *Hogyan változtatja meg az agyunkat az internet?*. Bp. 2014.

¹⁶ Lásd Roger Scruton: *An Intelligent Person's Guide to Modern Culture*. St. Augustines Press, 1998.

¹⁷ Lásd Walter Ong: *Szóbeliség és írásbeliség*. Bp. 2010.

illúzióknak, megfoghatatlan valaminek, egyfajta lefokozott létmódnak bizonyul. Hamis, szemfényvesztő, képzeletbeli – lehetne még szaporítani a virtuálishoz kapcsolódó jelentésköröket. Érhető, hogy ebből a perspektívából a virtualizáció, a virtuális elburjánzása csak negatív eseményként kerülhet értékelésre. Ehhez képest Pierre Lévy egy fordított perspektívát javasol, és megpróbálja bevezetni a virtualitásnak egy pozitív fogalmát, ahol a virtuális nem a reálissal, hanem az aktuálissal állítódik párba. Ebben a megközelítésben a virtuálisba való átmenet nem más, mint a vizsgált entitás „hatványra emelése”, egyfajta identitásváltás, ami növeli a szabadságfokot, és mozgásba hozó űrt teremt. Lévy egyik példája erre a számítógépes program, amely a változás olyan virtualitását hordozza, amelyet egy csoport többé-kevésbé hatékonyan aktualizál. A virtualizáció ennyiben nem más, mint a jelenvalóból való kilépés, mássá válás, amikor tulajdonképpen egy megoldásról egy problémára lépünk át. Így válik például problémává a virtuális tér esetében a tér egysége helyett a szinkronizáció, ahogy az idő egységét is virtuálisan az összekapcsoltság problémája váltja fel.¹⁸

A virtuális mindent átjár, sőt mindig is átjár – emeli ki Lévy. A szöveg például mindig is virtuális, elvont, ilyen vagy olyan egyedi hordozójától független tárgy volt. Az érzékek virtualizációja pedig már régóta megkezdődött: a telefon a hallást, a televízió a látást, a távirányító rendszerek pedig a tapintást változtatják virtuálissá. Mindezt azért soroljuk fel ilyen részletesen, hogy világossá váljon: a virtualitást nem csupán a veszélyek, hanem a lehetőségek oldaláról is lehet szemlélni. Ez nem jelenti azt, hogy nyugodt lélekkel semmisnek lehet nyilvánítani a virtualizációval, a digitalizációval kapcsolatos aggodalmakat. Hiszen, ahogy már kiemeltük, minden új eszköz, minden új médium valóban átalakító hatással bír, mindegyik a világ leképezésének, reprezentálásának új módját teszi lehetővé. Ennyiben ezek a médiumok rivalizálnak is egymással, egyik médium túlsúlya a többi háttérbe kerülését eredményezi. A domináns médium pedig az lesz, amelyik nagyobb szabadságfokot, több lehetőséget biztosít a felhasználójának.

Következtetések

„Lehet-e természetes a digitális?” – tettük fel a kérdést tanulmányunk címébe. A gondolatmenetünk végére érve, amit ki lehet hangsúlyozni, hogy minden apokaliptikus megközelítés ellenére egyaránt lehetséges mind a veszélyek, mind a lehetőségek oldaláról szemlélni a digitális világ sajátosságait. A történelem során minden médiumváltás felforgatta és átrendezte az addig érvényes és bevált gondolkodás- és kifejezésmódokat, ami a kortársak sokaságát indította arra, hogy kritikusan, sőt elutasítóan lépjenek fel az új médiummal szemben.

Mégis létezik két tényező, ami miatt a digitalizáció a történelem során egy eddig sohasem látott helyzetet eredményezett. Az egyik a gyorsaság, ami ennek az új technológiai lehetőségnek és az ide kapcsolódó eszközök sokaságának az elterjedését illeti. Míg régebb évszázadnyi idő kellett egy új technológia elterjedéséhez, ma már legfeljebb évtizedben, de van, hogy években mérjük ugyanezt. A világ országaiban a vasút elterjedéséhez még százhuszonöt év kellett, a telefon elterjedéséhez elég volt már száz év, míg a mobiltelefonok esetében az áttéréshez csak huszonöt év kellett. Ez a terjedés pedig jóval meghaladja a biológiai nemzedékek közötti tudásátadás eddigi ritmusát, ami azt jelenti, hogy nem áll rendelkezésre a szülők részéről olyan

¹⁸ Vö. Pierre Lévy: *i. m.* 15.

tudás, élettapasztalat, melyet mintaként átadhatnának a fiatalok számára, ezáltal tompítva az új technológia, az új médium által kiváltott sokkhatást. A másik tényező, ami egyedi eseménnyé avatja a digitalizációt, ennek az új médiumnak az átfogó jellege, az, hogy tulajdonképpen az élet majdnem minden szegmensére kiterjed, hogy képes mindent magába kebelezni.

Az átfogó jelleg és a terjedés sebessége természetesen sokkolja az embert, aki még mindig analóg lény, legalábbis Douglas Rushkoff kijelentése szerint.¹⁹ Az analóg és a digitális ember közötti megkülönböztetés azonban a virtualizációról mondottak fényében megalapozatlannak tűnik. Nincs természetesebb, emberhez illőbb médium, hiszen mindegyik az információk kódolásának más és más lehetőségét valósítja meg, de egyik sem a közvetlenségről szól. Az ember mindig leképezte, modellezte, az alapján pedig alakította a világot, ehhez pedig mindig felhasznált valamilyen médiumot, technológiai eszközt. A digitalizáció ebben a sorban a világ modellezési és átalakítási lehetőségének csak egy új útja. Az, hogy ez az út, ami egyre nyilvánvalóbban a kiismerhetetlen jövő útja, eddig elsősorban a maga félelmetes jellegét, monstrositását mutatta meg, nem jelenti azt, hogy ez mindig is így marad. Minden átálláshoz idő kell, a hagyományos médiahasználatra beállított helyzetünk pedig megszenvedik ezt az átállást. Úgy tűnik, a legkönnyebben akkor tudunk megbirkózni az így kialakult helyzettel, ha tanulmányunk alapkérdését irrelevánsnak tekintjük.

Can Digital be Natural?

Keywords: digitalization, virtuality, digital world, apocalyptic

The essay's concern is to estimate the digital phenomenon. First, it tries to understand clearly the phenomenon itself, the threefold connection between digitalization – virtuality – digital world. The essay then charts the apocalyptic approaches related to digitalization. All this in order to interpret the dismissive representations and behaviors related to different aspects of the digital world, looking at the phenomenon both from the point of view of possibilities and of losses.

¹⁹ „Az ember viszont még mindig analóg.” – Douglas Rushkoff: *i. m.* 100.